

ԵՐԵՎԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

ՄՇԽԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կես տարվանը 6 ռուբլի, Առանձին համարները 5 կոպեկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմյանց խմբագրատան մէջ:

Մեր հասցեն. Тифлисъ, Редакция «Мшакъ».
Կամ Tiflis, Rédaction «Mschak».
Տէլէֆոն № 253.

Խմբագրությունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (բացի կիրակի եւ տոն օրերէն):

Յայտարարութիւնը ընդունւում է ամէն լիցուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 10 կոպեկ.
Տէլէֆոն № 253.

ՀԻՄՆԱԳԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐՄԵՆԻ

Պատու ունեւ յայտնելու հարկաւորութիւնս բոլոր այն ծանօթներին եւ ազգականներին, որոնք յարգեցին իմ ամուսին

ԻՍԵՆԱԿ ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ ԲԱՐԱՅԵԱՆԻ

յիշատակը իրանց ներկայութեամբ եւ ցաւակցական նամակներով ու հեռագիրներով:

Դերբենդ.
1—1

Այրի Վարդուհի Բարայեան

ԲՈՎԱՆԴԱՅԻՆԻՆ

Անցեալի առիթով. — ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ.
Երկրաշարժը. Անբերելութիւնից վնասվածների օգտին. Նամակ Խմբագրութեան. Ներքին լուրեր. — ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Գաղաքական դէպքեր. Կ. Պոլսի լրագրողները. Արտաքին լուրեր. — ՀԵՌԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ. — ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ. — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Շաբաթի.

ԱՆՏԵԱԿԻ ԱՌԻԹՈՎ

Մշակի ներկայ համարում մենք զետեղում ենք մեր վերջնական հաշիւը այն հանգանակութեան մասին, որ մենք բացել էինք Ախալքալաքի դաւանի գիւղացիների օգտին, որոնք վնասվել էին նախ երկրաշարժից եւ ապա անբերելութիւնից: Մշակի 1900 եւ 1901 թիւ համարներում մենք ներկայացրինք մանրամասն տեղեկութիւններ թէ ստացված գումարներն եւ թէ մասնավորների գործունեութեան մասին: Մեր վերջին հաշիւից յետոյ զարձեւող ստացվեցին նուիրատուութիւններ, որոնց տպագրութիւնը կատարում ենք այսօր:

Երկրաշարժից վնասվածների օգտին մեր խմբագրութիւնը ժողովեց 35,437 ռուբլի 75 կոպեկ, իսկ անբերելութիւնից վնասվածների օգտին 5489 ռ. 52 կ., ընդամենը Ախալքալաքի դաւանի կարօտեալների օգտին մենք ժողովեցինք 40927 ռուբլի 27 կոպեկ, որը մաս-մաս յանձնված է գլխավոր մասնավորների:

Մեր հասարակութիւնը, որ այնպիսի պատրաստակամութեամբ եւ առատաձեռնութեամբ օգնեց Ախալքալաքի վնասվածներին, գիտէ, որ նրա նպատակներն չնորհիւ վնասված գիւղական ազգաբնակչութիւնը թիթեկացիք իր վիշտը, ստացաւ հայ,

զգեստ եւ բժշկական օգնութիւն, վերանորոգեց եւ վերաշինեց իր տները, ձեռք բերեց սերմացու. հատիկներ եւ լծկան ու կթան անասուններ եւ նորից կարգի բերեց իր անտեսութիւնը:

Շուտով Ախալքալաք պէտք է ուղարկվի մի յանձնաժողով քննելու եւ տեղեկանալու, թէ որքան աճող է առաջ տարված տների շինութեան գործը: Առաջիկայ զարնան եւ ամառը կը շինվեն եւ այն տները, որոնք դեռ կիսատ են մնացել անցեալ տարվանից եւ այգիսով կը վերջնական գլխավոր մասնավորների վրա դրած պարտականութիւնները:

Այժմ նոր աղէտ է կանգնած մեր առաջ: Շաբաթիւ եւ նրա շրջակայ երեսուներորս վնասված գիւղերի թշուառ փիւսիկները մեզ նորից հրաւիրել մեր հասարակութեան ուշադրութիւնը դէպի իր կարօտեալ եղբայրները եւ քոյրերը:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Ե Կ Ի Ր Ա Շ Ա Բ Ժ Ը

Շուշուց մեզ գրում են. «Յունիարի 31-ին, ժամը 1-ին կէսօրից յետոյ, ինչպէս հետաքրքիր ենք, քաղաքում երկրաշարժի զգալի ցնցում տեղի ունեցաւ, որը պարբերաբար սկսեց կրկնվել 7 1/2—8 1/2—11 1/2 ժամերին երեկոյեան, փետրվարի 1-ին, կէսօրին, գիշերվա 12 1/2-ին, առաւօտեան 8 ժամերին, ամառ 2-ին, գիշերվա 12 1/2-ին, առաւօտեան 1 ժամերին եւ ամառ 3-ին, առաւօտեան 4—5—6 ժամերին: Սրանք բոլորն էլ զգալի ցնցումներ էին, բայց կարճ տևողութեամբ, բացի երեք ցնցումից: Վնասները միայն տներին են հասել, բանալով ձեռքունայն, մարդիկ անվնաս մնացին: Երկու-ղը տիրել է ամենքին, մասնաւոր կարգավոր

Շաբաթի կովկասեան ամենահին քաղաքներից մէկն է. Բայց թէ երբ է նա հիմնվել—հաստատապէս յայտնի չէ:

Կիրակոս Գանձակեցին (XIII դարի պատմիչ) մի տեղ ասում է, թէ խաղաղ Զաւուխան թագաւորը իր Շաթ որդու անունով վեց քաղաք շինեց. Շաթը, Շաթը, Շաթը, Շաթը, Շաթը, Շաթը, Շաթը: Այս Զաւու. կամ Զաւու. խաղաքն եւ նրա որդի Շաթի մասին երկար պատմում է Մովսէս Կալանկատուացին իր «Աղուանից Պատմութեան» մէջ: Դրանք արեւմտա-բնի իշխողներ էին, որոնք կատաղի արշաւանքներ փռեցին Աղուանից կողմերում եւ սարսափելի արհեստներով իրենց կառուցեցին: Այդ ժամանակի Աղուանից կաթողիկոսն էր Վիրայ, որ շատ գերեզման թափեց Շաթի ձեռքից:

Եթէ հաւատ ընծայենք այս տեղեկութիւններին, պէտք է ենթադրենք, որ Շաբաթի, ուրեմն, հիմնված է եօթներորդ դարում: Բայց շատ հուշանկատ է, որ Կիրակոսի հաղորդածը մի աւանդութիւն է միայն. իսկ ուրիշ գրաւոր տեղեկութիւններ մենք չունենք, բացի գուցէ նրանից, որ Շիրուան անունը յիշատակվում է Մովսէս Խորենացուն վերագրվող աշխարհագրութեան մէջ: Որ Կիրակոսի հաղորդածը պատմական հիմք չունի, կարելի է եզրակացնել հէնց նրանից, որ Շաթ անունից չէին կարող առաջանալ Շաբաթի, Շիրուան անունները:

Կովկասի մասին գրողները մէկը, իման Շոպէն, որ այնքան սիրում է համարձակ, գիտ-

Շաբաթի ողբայի աւերմունքները Մարդիկ բոլորը գունատված են, մի փոքր շարժում բաւական է նրանց փողոցները լցնելու. շատերը գիշերում են բացօթեայ, չորհուր հրաշալի եղանակի. շատերը վերին յարկից իջնում են ներքնաշարժերը, շատերը պատուարվում են բարեկամների, ծանօթների տները, որտեղ աւելի ապահով տեղեր կան: Երեկոյեան հսկում է կատարվում փետրվարի 1-ին մեր բուլվարում լցվել էր հազարավոր երկուս ամբոյս, կանաչ-կարմիր տարով, ալաններից սկսած մինչեւ ծծկեր մանուկները, բազմած խալիւսների վրա: Շուշին է, որ կարողացաւ դիմանալ այս անսպասելի աղէտին:

Նույն օրը մեզ գրում են. «Յունիարի 31-ին Շաթում տեղի ունեցաւ սաստիկ երկրաշարժ. շարժը պատահեց երեք անգամ, մէկը ցերեկվայ ժամը 12-ին, մէկը երեկոյեան 7-ին, իսկ միւսը գիշերվա ժամը 2-ին: Բայց ցերեկվայ երկրաշարժը ամենից սաստիկ էր, այնպէս որ մի քանի մագաղաններում չէինք թափվեցին պահարաններից, եւ ժողովուրդը վախճալով դուրս վազեց խառնութիւնից եւ տներից հրապարակ: Սաստիկ երկրաշարժ եղաւ նոյնպէս փետրվարի 2-ին, ժամը 1-ին»:

Ջերբայելի գաւառի Հազրու թ գիւղից մեզ գրում են. «Այսօր, յունիարի 31-ին, կէս օրից յետոյ ժամը 1-ին, սաստիկ երկրաշարժ եղաւ: Հին խրճիթների գերանները կոտրվեցին, կաւ պատերը փլուցան, իսկ քար ու կրի պատերից մի քանիսը ձեղքվեցին: Մի եւ նոյն շարժը կրկնեց եւ երեկոյեան ժամը 8-ին եւ գիշերվա ժամը 12-ին: Շատերը տներից սարսափահար դուրս փախան: Մեր մարդիկ ասում են, որ այսպիսի զօրեղ երկրաշարժ իրանց կեանքում չէն տեսած»:

Տող գիւղից (Շուշու գաւառ) մեզ գրում են. «Յունիարի 31-ին Տող գիւղում զգացվեցին երկրաշարժի մի քանի հարուածներ: 1) ժամը 2-ին կէս օրից յետոյ շատ սաստիկ, որը տեւեց երկու րոպէ, 2) ժամը 3-ին, 3) ժամը 7-ին երեկոյեան եւ ժամը 8-ին զարձեւող երեկոյեան. բայց այս վերջին հարուածները շատ թույլ էին»:

Շաբաթի երկրաշարժի լուրը հէնց որ հասաւ Բագու, նոյն օրը, յունիարի 31-ին, կազմվեց օգնութեան գործը: Թուրք գրամատէր Թաղիւք վերցրեց իր վրա այդ նախաձեռնութիւնը: Հետեւեալ օրը, փետրվարի 1-ին, տեղական

նախան հիւրերից զուրկ բացատրութիւններ տալ մեր երկրի աշխարհագրական անուններին, հետեւեալ ենթադրութիւններն է անում: Շիրվան եւ Շաբաթի անունների մասին. առաջինը, ասում է նա, համարում են առաջ եկած Շիրվան բառերից, որոնք նշանակում են «առիւծ» ներքին անտառ, առիւծների երկիր», հիմնվելով այն բանի վրա, որ Շիրվանին շատ մօտ է Կուրի շատ ձահնոտ եւ եղէգնով պատած գետաբերանը, ուր հին ժամանակներից առիւծներ էին գտնվում: Ինչը, Շոպէն, աւելի ճշմարտանման է համարում, որ Շիրվանը կազմված լինի «Սա-իր-վան» բառերից, որոնք նշանակում են «Իրերի երկիր»:

Իսկ թէ ովքեր էին այդ իրերը—այդ չէ ասում: Գաւառ Շաբաթի, նա գիտում է այսպիսի բացատրութիւն—«Սա-մագ-գա», այսինքն մագերի (մագերի) տեղ, մի բան, որ ենթադրել է ապա, թէ այդտեղ եղել է կոտորու. նոյն անունը կարելի է հասկանալ եւ այսպէս—«Շա-միր-գա», այսինքն արեգակին երկրպագելու տեղ:

Վերջապէս յիշատակենք եւ այն, որ պարսից Կորադ-Շահի որդին, Սուրով Անուշիրվանը (նշանակում է «անմահ հող») Դերբենտ քաղաքի կառուցանողն է եւ անաղութիւնը պատմում է, թէ Շիրվանի երկիրը նրանից է ստացել իր անունը (VI դար):

Այսքան մութ է այդ երկրի անցեալը: Ուրեքրորդ դարի կէսից Շիրվանը ընդունեց մահմադականութիւն: Այդ ժամանակից էլ Շիր-

«Կաւուս» լրագրի խմբագրութիւնը յայտնեց, որ նա բացել է հանգանակութիւն վնասվածների օգտին եւ ուղարկեց Շաբաթի իր աշխատակից Հասանբէգ Մեղիքովին եւ բժիշկ Աղաբէկին օգնելու վնասվածներին: Բագուի ոստիկանութիւնը, փոխ-նահանգապետի պատուէրի համաձայն, ուղարկեց երկաթուղով Շաբաթի մէկ վագոն թխած հաց, իսկ նահանգական բժիշկը 100 արշին մարի եւ վերակապ նիւթեր: Փետրվարի 2-ին մասնաւոր մի խմբի կողմից Շաբաթի ուղեւորվեցին Ա. Սերբերական եւ Չախմախ-աղան, 1000 ռուբլի գումարով, որ նուիրել էր Կ. Լալայեան վնասվածներին օգնելու համար: Փետրվարի 3-ին Բագուի քաղաքային ինքնավարութիւնը իր կողմից ուղարկեց Շաբաթի կէս պուշ թէյ, 2 պուշ չաքար, 75 պուշ ախլար, 42 պուշ կորկոտ եւ 55 պուշ թխած հաց: Կովկասեան կառավարչապետը թույլ տուեց բագուցիներին ժողովել նուիրատուութիւններ եւ կարգադրեց, որ ինտենդանտսովն ստաց վնասվածների համար հաց եւ վրաններ: Թաղիւք նուիրեց իր կողմից 5000 ռուբլի փող, որը ուղարկեց իսկոյն Շաբաթի Փետրվարի 4-ին զանազան անձերից ստացած հացը եւ թէյը միւս պաշարների հետ միասին, նոյնպէս ութ հակ չորեր, բարձած չորս փուրգանների վրա, ուղարկվեցին Շաբաթի Նախագործների ժողովի խորհուրդը որոշեց տալ իր բժշկական նիւթերի մի մասը վնասվածների համար եւ ուղարկել Շաբաթի Եւրոպիկ եւ Արուսով բժիշկներին, գիւթիւնեան քոյր Զանգինին, ֆելդշեր Ալեքսեյեւին: Բագուում նուիրատուութիւններ ժողովվում են. 1) «Կաւուս» լրագրի խմբագրատանը, 2) քաղաքային ուղարկալուս, 3) հայոց Մարգարիտական ընկերութեան վարչութեան մէջ եւ 4) նախագործների ժողովի խորհրդի գրասենեակում: Շաբաթի ուղարկվող զգեստները նախօրոք ենթարկվում են դէզին-ֆեկցիայի:

«Կաւուս» լրագիրն իր թղթակցից ստացել է հետեւեալ հեռագիրները. «Փետրվարի 4-ին Փրատակների տակից հանված գիւղերը անդհա-հատ աւերանում են. այժմ արդէն մարդկային զոհերի թիւը ութ հարիւրից աւելի են հաշուում: Փորձառէները շարունակվում են. պատահում են դէպքեր, երբ բանուորները, փորութեան անկողն ժամանակ, ընկնում են փրատակների տակ ու մեռնում: Հինգ բժիշկ ֆելդշերների հետ միասին անդադար աշխատում են վիրակապութեան կայարանում, կապում են վերքեր, կտրում են ձեռքեր ու ոտներ: Անհրաժեշտ է աւելացնել բժիշկների թիւ-

վանի տէրերը ստացան Շիրվան-Շահ անունը. նրանց տիրապետութիւնը տարածված էր Բագուի վրա էլ եւ համարում էր Կովկասեան սարերին: Կովկասի արեւելեան մասում Շաբաթին նշանաւոր դեր է կատարել Կորցնելով իր անկախութիւնը, Շիրվանը մտաւ Պարսկաստանի իշխանութեան տակ: Բայց երկար ժամանակ նա կոտածաղիկ էր Պարսկաստանի եւ Թուրքիայի մէջ: XVI դարում Շաբաթին նուազեց օսմանցիների ձեռքով, ապա նորից անցաւ Պարսկաստանին: XVII եւ XVIII դարերում Շիրվանը մի ութեղ խանութիւն էր, որ իբրեւ Պարսկաստանի սահմանապետը շատ կարեւոր դեր էր բնութեւ Շաբաթին այդ միջոցներում մի խոշոր առեւտրական կենտրոն էր, ուր հաւաքվում էին ապրանքներ արեւելքի բոլոր կողմերից: Այդ առեւտրական նշանակութիւնը բարձրացաւ մասնաւոր այն ժամանակից, երբ Ռուսաստանը սկսեց քաղաքական եւ առեւտրական շահերի համար մօտենալ Պարսկաստանին: Շաբաթին էր այն կենտրոնը, ուր քայլա էին ուսում վաճառականները, այդտեղով էր անցնում միակ յարմար ճանապարհը, որ տանում էր դէպի Ռուսաստան: Արաբահաւ կաթողիկոսը նկարագրում է Շաբաթի մեծ առեւտրական ճանապարհը, որ անցնում էր Մուղանի գաւառով դէպի Պարսկաստան:

Առաջին անգամ Շաբաթին ուսման բնակատեղի յայտնեց 1796 թիւին, Զուբովի արշաւանքի ժամանակ: Բայց վերջնականապէս

ւր եւ վերականգնութեան նիւթերի քանակութիւնը: Շատ տեղերում գիտակի հոտ է փչուում Ամենքը անհամբերութեամբ սպասում են սպանութեան դարձում, որից յետոյ փորձաքննութեամբ արագ առաջ կը գնան: Անընդհատ անձրեւ է մաղում: Ամեն կողմ կարելի է տեսնել սրտաճմրիկ տեսարաններ: Շամախու չրջակայ գիւղերից վնասվել են երեսուններեքը, որոնց կան մեռածներ եւ վերաւորվածներ: Շամախու բնակիչներէն ոչ միայն կարող է փախչում է առանց յետ նայելու դէպքի Անդրկովկասի ուրիշ տեղերը:

Փետրվարի 5-ին, Մանրամասնաբար նայելիք քաղաքը եւ գտնվում եմ այժմ մի ինչ որ գարնունային բանի տպաւորութեան տակ: Բոլորովին անկարելի է նկարագրել, ինչ որ ես տեսայ: Բարձր ստորին մասը եւ շուկան ոչնչացել են ամբողջովին: Վերին մասում քանդվել են մեծ քանակութեամբ տներ: Շինութիւնների փոխարէն ամեն կողմ կարելի է տեսնել աւաղի, քարի ու հողի կոյտեր, փողոցները ծածկված են տախտակների, գերանների, ապակու կտոր-տանքներից եւ զանազան ապրանքներից: Մի խօսքով բաւական մեծ ու գեղեցիկ քաղաքից, աւելի քան քան եւ ինչպէս հազար բնակիչներով մնացել է լոկ միայն մի անցնալի յիշատակ: Գետնի մէջ նկատվում են շատ ձեղքուածքներ: Ստորերկրային հարուստները չարոնակվում են, բայց աւելի թոյլ կերպով: Նշանակը ցուրտ է եւ ազգաբնակիչները կուշ է գալիս կապերտներէն, գորգերից եւ զանազան լաթերից սալքոված վրաններում կամ տախտակի կտորներից շտապով շինած բարակներում: Ի հարկէ շատ անյարմար եւ նեղուածք է նրանց մէջ ապրել, բայց զորանք բախտաւորներ են: Կան անպարտ-ները, որոնք ստիպված են մնալ ուղղակի բաց երկնքի տակ: Այժմ թանձր մառախուղ է կանգնած եւ անձրեւ է մաղում: Մարդկային զոհերի թիւ վերաբերմամբ դեռ եւս ճիշդ թուեր չը կան, որովհետեւ փորձաքննութեամբ չարոնակվում են, բայց ասում են, որ փլատակների տակ մեռածների թիւը 1500-ից աւելի կը լինի: Բաղանիքների աւերակները փորելիս երեւաց, որ մի քանի մարդիկ կենդանի են մնացել, չնորբիւ ալն բանի, որ նրանց պաշտպանել են բաղանիքների օգնականները: Նրանցից մի քանիսը շուտով մեռան: Փորձաքննութեամբ ժամանակ յաճախ պատահում են զարնուրելի տեսարաններ, որոնք նայելիս մարդու աչքերը աւելանայ ցցվում են արտասուքներ: Այսպէս, օրինակ, մի քաղանիքի փլատակները փորելիս գտնվեց մի մեռած մայր, որը մի ձեռքով որդուն բռնած ծիծ էր տալիս, իսկ միւս ձեռքով սանրում էր մազերը: Մի այլ քաղանիքի մէջ փորձաքննութեամբ անցելու գտնվեց մի ամբողջ խումբ, բաղկացած մօթից, որ գրկել էր իր չորս երեխաներին: Նրանք բոլորն էլ ի հարկէ, մեռած էին: Յաճախ պատահում են մեռած կանանց խմբեր, որոնք բոլոր երեւոյթիս կամենում էին փախչել քաղանիքից եւ խմբվել են դռան առաջ, որտեղ էլ վրա է հասել նրանց մահը: Նրանց դէմքերը արտայայտում են տանջանք եւ սարսափ: Պատահում են եւ երեխաների առանձին-առանձին գիւղերի վերաւորվածների թիւը շատ շատ է: Հետզհետէ բժշկա-

ների թիւը աւելանում է: Շինված է մի բնակարանի բարակ, իսկ միւսի շինութեան համար էլ պատրաստութիւններ են տեսնվում: Դժբաղդաբար վերքեր կապելու նիւթերի պակասութիւն է զգացվում: շատ կարեւոր է նշանակող չափով դրամական օգնութիւն հասցնել եւ որքան շուտ, այնքան լաւ: Ցանկալի է, որ ուղարկվեն օգնող սանիտարական խմբեր, որովհետեւ մեծ կարիք է զգացվում այդպիսի խմբերի: Բազումից ստացվեց հաց 12 ֆուրգոններով, բայց այդքանը բաւական չէ: Հրդեհը Շամախու մոտակայքում է շուտ եկած մահադալից, որ միլիոնների վնաս է հասցրել: Ասում են, թէ այդպիսի են մեծ քանակութեամբ առձեռն գրամ եւ զանազան ապրանքներ: Մարազա գիւղից, որ գտնվում է 25 վերստ Շամախուց հեռու, երկրները պատմում են, թէ ճանապարհին պատահում էին հրաբխային փոքր ժայթքումներ: Շամախուց դէպի զանազան կողմեր ձգվում են սայլեր, որոնցով ազգաբնակիչները փախչում է աւերված քաղաքից:

ԱՆԲԵՐՐԻՈՒԹԻՒՆԻՑ ՎՆԱՍՎՍՇՆԵՐԻ ՕԳՏԻՆ

Մենք ժամանակին մանրամասն հաշիւ էինք տուել այն գումարների մասին, որ մենք ստացել էինք Ալաշխաթի գաւառի անդերբոյններից վնասվածների օգուտին: Այնուհետեւ դարձեալ ստացանք նուիրատուներից, որոնց ցուցակը ներկայացնում ենք ներկայ համարում եւ գրանով լրացնում ենք:

Սամարկանդից—Ռուբէն քահանայ Բէկգիւղեանից 38 ր. 50 կ.: Նուիրատուներն են.

Տաւ. Օ. Ղազարեան 5 ր., Փ. Միթարեան 4 ր., Ք. Մէլքե-Մկրտչեան 3 ր., Ե. Մէլքե-Մկրտչեան 3 ր., Ս. Բէկգիւղեան, Գ. Նարինեան, Անյայտ, Ծ. Արզումանեան, Զ. Ուրէկլեան—2-ական ր., Ա. Տէր-Յակովբեան 1 ր. 50 կ., Մ.—Խ., Զ. Սարգսեան, Թ. Ասլանեան, Հ. Խաչատրեան, Մ. Բարսեան, Ի. Գասպարեան, Ե. Նապեան, Մ. Աւագեան, Հ. Աւետիսեան, օր. Վառվառէ—1-ական ր., օր. Վարսենիկ, օր. Իսկուհի, տաւ. Ասաբէկեան, Ստեփանեան—50-ական կ.:

Սուխումից—Յակոբ Բէօսեանից 19 ր., հաւաքած Գուրծ գիւղացիներից: Նուիրատուներն են.

Դ. Մուկուրեան, Թ. Օտապոյեան, Թ. Քէօսեան, Թ. Մուկուրեան, Ս. Պըրքեան, Մ. Մուկուրեան—1-ական ր., Հ. Էքստոսեան 40 կ., Զ. Ներսէսեան 50 կ., Գ. Տէրոյեան 20 կ., Կ. Աւետեան 30 կ., Ս. Օքսուզեան 10 կ., Գ. Ռահմեան 50 կ., Թ. Քէօսեան 20 կ., Ա. Տէլինեան 50 կ., Ս. Տէլինեան 40 կ., Մ. Մալխասեան 50 կ., Գ. Գարապոզեան 50 կ., Դ. Մովսէսեան 20 կ., Գ. Վարդանեան 40 կ., Գ. Պոյեցեան 50 կ., Պ. Կակուբեան 20 կ., Զ. Յովսիկեան 50 կ., Ս. Կակուբեան 30 կ., Թ. Յովսէփեան 50 կ., Դ. Տելեան 20 կ., Թ. Քէլայեան 10 կ., Ս. Օքսուզեան 20 կ., Թ. Պոյեցեան 30 կ., Կ. Լուսիկեան 20 կ., Եկեղեցու գանձանիքից 70 կ., Աննա Նաճրեան 50 կ., Մ. Գարապոյեան 50 կ., Զ. Մուկուրեան 30 կ., Վ. Յովսէփեան 50 կ., Ն. Մուկուրեան 30 կ., Ա. Մուկուրեան 20 կ.:

խարհիս չորս կողմերը, հնարաւորութիւն ունենալով համարեա միմիայն վաճառականութեան մէջ գտնել իր բարեկեցութիւնը: Շիրվանի եւ մանաւանդ Շամախու հայ ազգաբնակչութիւնը այնքան աշխուղ թիւ էր կազմում XVII դարում, որ եղութները Շամախու քաղաքից կայան հաստատեցին կաթողիկոսութիւն հաստատելու համար: Նոյն դարի վերջերում եւ XVIII-ի սկզբում Շամախին շատ մեծ կարեւորութիւն ստացաւ հայերի համար, երբ նրանք մէջ ծաղեց եւ տարածվեց քաղաքական ազատութեան միտքը: Ինչպէս Օրիկ ծրագրի ներքին մէջ Շամախին հանդէս է դալիս համարեա իրեն հայկական քաղաք, այնտեղ պատրաստվում էր հայոց զօրքը, այնտեղից պիտի առաջանար արշաւանքը դէպի Արաքսի հովիտը: Ամբողջ ասանութիւնը դարձւում Շամախին Ղարաբաղի հայերի համար շատ կարեւոր դեր էր կատարում: Այդ կողմերն էին զինում հայ զաւթականութիւնները, որոնք շատ մեծ չափեր ընդունեցին մանաւանդ դարի վերջում, երբ 1798-ի ժամախաղը եւ սուլթ աւերակ դարձրեց Ղարաբաղը:

Այդ ժամանակից Շամախու գաւառում կենտրոնանում է հայերի մի մեծ բազմութիւն:

Բայց Շամախուն իր այդքան երկար կեանքի ընթացքում չէր վիճակված մի խաղաղ ու հանգիստ կեցութիւն: Շատ եւ շատ բաներ է

Թ. Մուրադեան 50 կ., Ե. Մուրադեան 30 կ., Ներսէսեան 50 կ., Մ. Ներսէսեան 50 կ., Ա. Ռահմեան 20 կ., Ա. Տէրոյեան 30 կ., Մ. Մալխասեան 50 կ.: (Հանված է ճանապարհաճառին 40 կապ):

Ասիաբազից—Բ. Տէր Բաղդասարեանից 50 րուբլի, որ գոյացել է Ասիաբազի թատենրատների տուած ներկայացումից:

Լնդամենը 107 րուբլի 50 կապէկ:

Մինչեւ այժմ ստացել ենք 5489 րուբլի 52 կապէկ, յանձնել էինք 5000 րուբլի: Մեզ մօտ մնում էր 489 րուբլի 52 կապ., յանձնեցինք կոմիտէին: Ներկայ բացատրութիւններով փակում ենք այդ հաշիւը:

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՈՐԹԻՅԱՆ

Վերին-Աղզան գիւղ, յունվարի 24-ին

Վերին-Աղզանի գաւրոցի վարչութիւնը խոնարհաբար խնդրում է տպագրել «Մշակի» մէջ հետեւեալը.

Յօդուտ Վերին-Աղզանի երկսեռ գաւրոցի 1901 թ.ին ստացվել են նպաստներ Բազումից պ. Թումանյանից 100 րուբլի, նոյն տեղից Մ. Զահանայ Էղիշեանի ձեռքով 60 րուբլի:

Աղբատ աշակերտների թոշակադրամները բաւարարվել են թիֆլիսից պ. բժշկապետ Գասպարեանից 21 ր., Բազումից բժիշկ Յակոբեանից 10 ր. եւ երդուեալ հաւատարմատու Սաղաթէլեանից 10 րուբլի, իսկ հոգաբարձութիւնը ստացան անշառ «աւետար» ման եկաւ երգեցիկ խմբի հետ, որից գոյացաւ 12 րուբլի 24 կապ:

Վարչութիւնը յայտնում է իր խորին չնորհակալութիւնը վերոյիշեալ պարոններին, որոնք նպաստեցին գաւրոցին:

Աւագ ուսուցիչ Ա. Տէր-Դաւթեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Ներկայաբոյժից վնասվածների օգուտին ստացանք Եւգենիա եւ Մուշեղ Գալստիսեաններից 15 ր., Ուլանյան Թումանյանից 5 րուբլի եւ Սանակ Գէորգեանից 1 րուբլի: Նախկին գումարի հետ ունենք խմբագրատանը այդ նպատակով 121 րուբլի:

Հեռագրների փոխանակութիւնը թիֆլիսի, Բազումի եւ Շամախու մէջ, երկրաշարժի պատճառով, սաստիկ աւերակներ է Շամախու հեռագրական կայանները, որ գործում էր միայն ցերեկով, յունվարի 31-ից սկսած գործում է եւ գիշերով: հաղորդելով օրական մօտ 500 հեռագրներ, որոնցից մի քանիսը բաղկացած են մի քանի հարիւր խօսքից: Զը նայելով հեռագրական ծառայողների անընդհատ աշխատանքին, շատ հեռագրիներ մնում են չը հաղորդված եւ օրերով սպասում են հերթի: Ի նկատի առնելով այս հանգամանքը, թիֆլիսի պօստ-հեռագրական չրջանի կառավարիչը ուղարկել է Շամախի պօստ-հեռագրական երկու ծառայողներ եւ պօստային մի ցովիչ: Հեռագրական ապագաբար երկրաշարժից վնասված շինութիւնների անհատիւնով է մի առանձին վրանի մէջ:

Մեզ հաղորդում են, որ թիֆլիսից Մօսկվա ուղևորվեց ազդու Ստարոսելսկի մասնակ-

ցելու այգեգործական եւ գինեգործական հաստատական ժողովին: Կովկասեան Գիւղաւան սական ընկերութիւնը, նշանակելով նրան ներկայացուցիչ, յանձնել է նրան ժողով կարգադր մի քանի կարեւոր զեկուցումներ հրատարակել այն բոլոր եղանակներով, որ մշակել էր թիֆլիսում ցուցահանդէսի մանակ կայացած ժողովը:

Լսում ենք, որ մեր յայտնի երաժիշտ Կա Մուրադան պատրաստութիւններ է տեսնում կօնցէրտ տալու մօտ օրերում: Թիֆլիսի զոլմարանի դահլիճում յօդուտ Շամախու երաշարժից վնասվածները:

Պարսից Շահը ուղարկել է Մօսկվայի ուսանարանական չրջանի հոգաբարձու Նեկրասով Աուրի եւ Արեգակի քանչանի առաջին ասանը՝ ուղարկել վերաբերմունքի համար ղեկայն երկուստեք պարսիկները, որոնք ունենում են Մօսկվայի գաւրոցական հաստատութիւնների մէջ: Ի միջի այլոց, օտարազգի թիֆլիցները գաւրոցում ուսաց լեզու է տրուած Շահի մօտիկ ազգականներից մէկը:

Պետերբուրգի կանանց բարձրագոյն կուրսի կից, ինչպէս հաղորդում են մայրաքաղաքի գիւղերը, մտադրութիւն կայ բանալ գիւղական սական բաժանմունք:

Ներկայաբոյժութեան եւ պետական կալուների միջնատուրութեան մէջ ներկայումս մի վրում է մի նախագիծ, որով մտադրութիւն կազմել Մուրադանի դաշտում հողաբաժին ուսու դաղթականների համար, բաղկացած 2, զեւեալներից:

Ժողովրդական լուսաւորութեան միջնատրութեան մէջ հարց է յարուցված տնարարութեան դասաւորութիւն մտցնել իրական գիմնադրութեան միջոցով պարտաւորական առարկայ: Մտադրութիւն կայ նախ եւ առաջ չաբաթական ժամ յատկացնել այդ առարկային գիմնադրվելիս դասարանում: Դասաւորութեան պըրամի նախագիծը հետեւեալն է. 1) բնակարան եւ նրան մաքուր պահելը, վառելիքը, պատահանները, օգալիտութիւնը, լուսաւորութիւնը, կարասիքը, յատակները, անկողինը, խոհանոցը, սանիտարական ամանները եւ այլն: հազուադէպի պահելը եւ սպիտակութեանը, կօշիկները, սպիտակեղէնը եւ չորս կերակրեղէնների հետ ծանօթութիւնը տնային ճաշ պատրաստելը, հիւանդների հոսճաշ պատրաստելը: 4) տնային հաշաւագրութիւն եւ տնտեսական բիւզժէտ, սպիտակեղէն չորեղէնի, կահկարասիքի եւ ամանեղէնի վերնտար կազմելը եւ այլն:

ՆԵՐԻՄԵՆԻՑ մեզ գրում են. «Յունվարի 27-երեւանում հողին յանձնեցին խաղաղութիւն վաճառված երկուստեք բժ. Տելեմար Տէր-Դաւթեանի մարմինը: Հանգուցեալը, անցեալ տարի ամառային արձակուրդներին, երբ եկած կովկաս, ի միջի այլոց, Երեւան, մեծ բազմութեամբ հիւանդներ բժշկեց, շատ աչքեր բաց դադարեցին, երբ ուսաց տիրապետութիւնը Անդրկովկասում վերջնականապէս հաստատվեց: Ներկայ տարիների արիւնահեղ պատերազմի ներքին դժուր չաբաթ պահանջները պատճառաւ, որ ուղարկում էին Կովկասեան լեռնային դաշտերի խաղաղ ազգաբնակչութեանը պատճառաւ լու համար:

Վերջացաւ այդ մի դժբաղդութիւնը: Բնակիչները, աւաղ, մնաց, մարդկային ոչ մի ոյժ չանք չէր կարող բնութեան արկածների առաջ տանել:

Գեղեցիկ է Շամախու բնութիւնը. առողջապէս են նրա օդն ու ջուրը: Թում է թէ այդ անկողնում մարդը պէտք է խաղաղ կեցութեան, լեռնային կեցութեան տեղ գտնել: Բայց Շամախին շատ վտանգաւոր տեղ է: Բնութիւնը դրկի նրան մի ծածկված, ժամանակ առ ժամանակ իրան ցոյց տուող հրաբուխի վրա: Շամախի երկրաշարժերի բոյն է:

Ստորերկրային ոյժերը, անշուշտ, շատ ժամանակներից են իրանց աւերել հարուստները տալիս քաղաքին: Բայց հին ժամանակներից թողնել տեղեկութիւններ այդ հարուստները մասին: Յայտնի է միայն, որ 1888 թ.ին տեղի ինչպէս ասում են ժամանակակից յիշատակները, մօտ 8000 մարդ:

(Կը շարունակվի)

Директор/начальник Глав. Испол. Т-ва Б.Воскресенская ул.